

Notulen Beeld VV Energietransitie

Datum: 6 september 2023, 19:00-21:00 uur
Plaats: VV-zaal Leiden
Verslag: Mw. M. Brouwer, Vi.a.Vi Office Management

Aanwezigen dagelijks bestuur (D&H):

Dhr. R.A.M. van de Sande (dijkgraaf) (voorzitter)
 Dhr. J.P. de Vries (hoogheemraad Agrarisch)
 Mw. M.R. Verkleij-Lemmers (hoogheemraad CDA)
 Dhr. A.G. Straathof (hoogheemraad BBB)
 Dhr. J.B. Knapp (hoogheemraad VVD)
 Dhr. J.G.M. Schouffoer (hoogheemraad Natuurterreinen)

Aanwezige VV-leden:

Mw. V.M.M. Van der Burg (BBB)
 Dhr. H. Hazenoot (BBB)
 Dhr. W. van Roon (BBB)
 Dhr. H.C.M. Kortman (VVD)
 Dhr. J.L. van Oeveren (VVD)
 Mw. S.F. Jahan (VVD)
 Mw. A.H.G. van Zantvoort (PvdA)
 Mw. L.M. Willemse (PvdA)
 Dhr. J.A.M. van der Slot (Agrarisch)

Dhr. K. Buskermolen (Water Natuurlijk)
 Mw. S.U. Dewkalie (Water Natuurlijk)
 Dhr. H. van Dijk (Water Natuurlijk)
 Mw. A.V. Baerveldt (Water Natuurlijk)
 Dhr. J.A. Stenfert Kroese (PvdD)
 Mevr. D.J.M. Corbey (Natuurterreinen)
 Dhr. R.A. Roorda (CU-SGP)
 Dhr. J.B. van den Berg (AWP)
 Dhr. R. Stuurman (commissielid AWP)
 Dhr. J.W.C. de Mooij (commissielid CDA)
 Dhr. R.A.M. Weber (commissielid JA21)
 Dhr. R. van Ginkel (commissielid CU-SGP)
 Mevr. R.W. Mols (commissielid PvdA)
 Dhr. H.A.M. Koenders (commissielid PvdD)
 Dhr. J.W. van der Wijk (commissielid BBB)

Afwezigen met afmelding:

Dhr. H. van der Kaap (PvdD)

1. Opening, vaststelling agenda

De heer **Schouffoer** opent de vergadering over energie en circulariteit. Er zijn veel opgaven in het watersysteem maar er is ook een opgave ten aanzien van bedrijfsvoering en het duurzaamheidsbeleid. Het is de bedoeling de VV een introductie te geven van het energiebeleid en de heer Knapp doet dat op het gebied van circulariteit. Het vorig bestuur heeft kaders vastgesteld over het energiebeleid van Rijnland. De voornaamste opgave is energieneutraal te worden op een nader te bepalen datum. Hij is verheugd over het feit dat energie in zijn portefeuille is gekomen en kan meedelen dat Rijnland heel goed op weg is. Hij ziet Rijnland als één van de voorlopers in Nederland.

De heer Fons Dekkers licht het onderwerp Energie toe.

2. Energieprogramma in vogelvlucht

De heer **Dekkers** stelt zich voor als programmamanager Energietransitie, circulair en klimaatneutraal bij Rijnland. Hij geeft een inleiding over energie en in de vorige bestuursperiode zijn al veel discussies gevoerd over energie. Daaruit zijn definities voortgekomen en vastgesteld. De belangrijkste daarvan is dat Rijnland energieneutraal wil worden in 2030. Dat betekent niet dat elk gemaal een eigen zonnepaneel heeft of elke waterzuivering een eigen windmolen. Het gaat erom dat Rijnland over enkele jaren evenveel energie opwekt als wordt gebruikt. Dan gaat het, op korte termijn, om het gebruik van elektriciteit en gas. Uiteindelijk gaat het om bronnen voor de toekomst: wind, zon en biogas en warmte uit water of restwarmte.

Hieraan wordt allereerst gewerkt door het toepassen van energiebesparing. Wat bespaard wordt hoeft niet te worden opgewekt en daarom wordt – nu al – energiebesparing toegepast. Er wordt energie opgewekt op eigen

terreinen maar deels wordt ook, namens Rijnland, elders energie opgewekt. Een voorbeeld van dit laatste is HVC. Rijnland is aandeelhouder binnen HVC en HVC verbrandt het slib en naar rato van de aandelen mag de verbranding en de daarbij vrijkomende energie en warmte die door hen aan woningen wordt geleverd door Rijnland worden meegerekend in de eigen energiedoelstelling.

De meest belangrijke kaders die zijn vastgesteld, is het creëren van maatschappelijke meerwaarde. Het principiële standpunt is niet het verdienen van geld, hoewel dit overigens wel helpt omdat het inkoopkosten bespaart. Ingezet wordt op een mix van maatregelen met betrekking tot wind, zon, biogas en aquathermie. Daarbij worden sommige heel innovatieve technieken uitgezonderd omdat met beproefde techniek zal worden gewerkt. In de uitvoering wordt gezocht naar samenwerking met andere partijen als partner. Energieneutraal worden betekent dat in alle gevallen waar nieuw wordt gebouwd – iets wat veel energie vraagt – dit energieneutraal zal moeten worden gerealiseerd. Stelt dat tot 2030 15 medicijnrestverwijderaars gebouwd moeten worden, iets dat veel energie vraagt, dan vraagt dat meer opgewekte energie. Het is onderdeel van het beleid geworden dat in gevallen van nieuwbouw waarmee een grote energievraag gemoeid is, diezelfde energie op locatie of elders wordt opgewekt. Dat zal worden meegenomen in de kredietvoorstellen. Wordt dit niet gedaan dan kan energieneutraliteit niet bereikt worden of kan dit niet gestand worden gedaan in de toekomst. Dit is het kader voor Rijnland.

Daarnaast is het idee om een bijdrage te leveren aan de energietransitie van de gehele regio. Als een van de grootste energiegebruikers van de regio is er ook iets te bieden. Warmte uit water kan worden aangeboden en wordt al gerealiseerd door het verwarmen van een bedrijventerrein en een zwembad. Maar ook 3000 woningen worden verwarmd en dat worden er steeds meer met aanvragen van partijen voor warmte uit de zuiveringen en uit oppervlaktewater en datzelfde geldt voor biogas. Rijnland wil hierin een actieve bijdrage leveren.

Het coalitieakkoord heeft deze ambities bevestigd en kracht bijgezet. Rijnland wil biogas en groengas zelf maken maar de vermarkting daarvan is iets anders. Het idee is het opwekken zelf te doen en het vermarkten door anderen te laten plaatsvinden mits zij dit anders (beter) kunnen doen. Levering moet plaatsvinden tegen een marktconforme prijs. Het is niet het idee om hiermee veel geld te verdienen, het moet plaatsvinden op maatschappelijke basis. En er moet worden gekeken naar energie beschikbaarheid, betrouwbaarheid en betaalbaarheid. Er is een risico dat het energienet in de nabije toekomst de toename van opgewekte energie niet aankan. Dat risico is er zeker ook voor Rijnland bij het aanbieden van energie. Rijnland zal daar zelf op moeten acteren door bij zonneschijn veel energie te gebruiken en bij minder of geen zonneschijn minder energie te gebruiken.

Op dit moment is de situatie bij Rijnland dat 60% van de energie al opgewekt wordt. Daarmee neemt Rijnland een 11^e plaats in van alle waterschappen. Rijnland behoort tot de top 3 van meest efficiënte zuiveraars per vervuilingseenheid. Voor Rijnland is het evenwel moeilijker om energieneutraal te worden dan bijvoorbeeld in het oosten van Nederland. Reden hiervoor is dat in het westen van Nederland veel opgaven liggen, waarvoor minder ruimte beschikbaar is ten opzichte van andere delen van Nederland.

Energiebesparing is inmiddels doorgedrongen in de haarvaten van de organisatie. In 2022 is 8% van het energieverbruik bespaard. Deels is dit gerealiseerd doordat minder regen is gevallen maar daarmee wordt geen 8% behaald. Energiebesparing is onderdeel van de assetmanagementplanning en wordt meegenomen in rapportages en monitoring. Pompen die nieuw worden geïnstalleerd zijn energiezuiniger en zo wordt in de hele organisatie meegedacht aan energiebesparing. Van het totale energieverbruik wordt 75% door de waterzuiveringen verbruikt en 20% door het watersysteem. Het overig deel beslaat het wagenpark en gebouwen.

Energieneutraal worden betekent energie opwekken. Op dit moment zijn meer projecten gepland dan nodig is om energieneutraal te worden. Er zijn 3 locaties voor windturbines, 8 locaties voor zonneweides en 2 locaties voor biogas naast energiebesparingsprojecten. Hieraan wordt gewerkt door bijvoorbeeld vergunningen en wijzigingen in het bestemmingsplan aan te vragen. Niet alle projecten zullen gaan lukken doordat bijvoorbeeld een vergunning niet rond komt. Procedures duren 5, 6 of soms 7 jaar. Het idee is om niet op een paard te wedden en er vervolgens in 2028 achter te komen dat het niet gaat lukken. Rijnland is begonnen en als alle projecten zouden lukken dan zou er tweemaal zoveel energie opgewekt kunnen worden dan nu wordt verbruikt. In een negatief scenario, waarbij bijna niets lukt, dan zou er heel dicht tegen energieneutraal aan uitgekomen worden. Dat betekent dat er grote waarschijnlijkheid bestaat dat Rijnland in 2030 energieneutraal is. Het is onbekend welke projecten wel of niet gaan lukken. En de VV gaat daarover; eind 2025 wordt een set van locaties aangeboden aan de VV die gevraagd wordt om te beslissen welke gedaan worden en welke niet gedaan worden. Om te komen tot die set aan locaties moet worden gewerkt aan flora en faunaonderzoek en

het verkrijgen van bestemmingsplanwijzigingen, vergunningen en ontwerpen. Dat betekent dat er meer projecten in de pijplijn zijn opgenomen, waarvoor ook kredieten zijn verstrekt, dan daadwerkelijk nodig is. Tenslotte worden op dit moment zonnepanelen op daken aangebracht, het wagenpark wordt geëlektrificeerd, kantoorgebouwen worden naar label A gebracht én gasloos gemaakt. Al deze zaken zijn eveneens onderdeel van het energieprogramma maar het hoofdthema is energie besparen en energie opwekken.

Omdat het gaat om transitie verandert er veel. Zoals gezegd is nu niet bekend wat er gaat lukken. Het is niet bekend of er nu 1, 2 of 3 windmolens gaan komen. Reden waarom de voortgang wordt gemeld in de buraps. In de rapportages wordt de voortgang energietransitie gemeld.

Daarnaast zal einde 2025 een discussie worden gevoerd over een uitvoeringskrediet voor 3 mogelijkheden om energie op te wekken: wind, zon en biogas.

Twee jaren geleden heeft een onderzoek plaatsgevonden door de Rekenkamercommissie waaruit naar voren kwam dat er meer gedaan moet worden aan monitoring. Dat is mede een reden waarom apart over de energietransitie zal worden gerapporteerd.

Er wordt gevraagd of de energielijn niet moet toenemen naar mate er een toename is voor de medicijnrestenverwijderaars.

De heer **Dekkers** antwoordt dat rekening wordt gehouden met een onzekerheidsmarge van enkele procenten per jaar. Algemeen gesteld is rekening gehouden met een toename van projecten en een daarmee verband houdende toename van energieverbruik.

Energieneutraliteit is feitelijk geen doel op zich omdat duurzame energie ook ingekocht kan worden. In dat kader vraagt de VV wat het verschil is in sturing op klimaatneutraliteit ten opzichte van energieneutraliteit. Welke zaken zouden dan anders aangepakt moeten worden? Uiteindelijk gaat het om verlaging van broeikasgasemissies als meest belangrijke doel. Minder belangrijk is vervolgens energieneutraliteit.

De heer **Dekkers** antwoordt dat klimaatneutraliteit onderdeel is van het programma circulair waarover later vanavond een uiteenzetting wordt gegeven. Klimaatneutraliteit is ook een doel van Rijnland voor 2050 met een streven om in 2035 klimaatneutraal te zijn. Daarnaast wordt al groene stroom (op basis van wind) ingekocht. Dat betekent dat de CO₂-belasting van de Rijnlandse energie feitelijk nul is, afgezien van enkele monumentale panden waarin gas wordt gebruikt. Sturing op CO₂ zou betekenen dat enkele dieselgeneratoren zouden moeten worden aangepakt zoals bijvoorbeeld nog wordt gebruikt in een heel oud gemaal – gemaal bij Leeghwater – dat nog op diesel werkt. Dat gemaal wordt 500 uur per jaar gebruikt en operationeel gezien is het heel fijn dat dit gemaal op diesel werkt. Zou dit gemaal op elektriciteit werken en dit zou uitvallen, dan staan we daar voor een grote uitdaging. Dus bezien moet worden of dit gemaal, op termijn, op een andere brandstof kan draaien dan elektriciteit. Te denken aan bijvoorbeeld waterstof. Er wordt dus zeker gewerkt aan klimaatneutraliteit maar energieneutraal worden is een ander doel dan klimaatneutraal.

De VV vraagt een toelichting op energiebesparing. Welk aandeel heeft energiebesparing en zijn daar meetbare doelen geïdentificeerd? Zijn er grote voorbeelden van energiebesparing te geven?

De heer **Dekkers** antwoordt dat de grootste energiebesparende maatregel zit in de innovatieprogramma's. Als voorbeeld noemt hij de grote renovatie van de waterzuiveringsinstallatie Zwanenburg die nu plaatsvindt. Daarbij worden 2 waterzuiveringen opgeheven, Schalkwijk en Heemstede, waardoor sprake zal zijn van een grote efficiëntie in Zwanenburg wat vervolgens een grote energiebesparing oplevert. Daartegenover staat dat er een aantal pompen bijkomen waardoor er energie bijkomt. Netto wordt er energie bespaard. Hetzelfde geldt voor Haarlem Waarderpolder waaraan gewerkt wordt. Deze grote projecten gaan echt iets uitmaken omdat er nieuw gebouwd wordt; nieuwe beluchters en nieuwe typen energiereducties waardoor warmte hergebruikt kan worden. Hetzelfde geldt voor poldergemalen. Rijden in de auto is het meest efficiënt bij 80 kilometer per uur. Een pomp gaat soms aan en soms gaat deze uit. Het kan dan efficiënter zijn om 2 pompen te hebben en daarmee een optimaal vermogen te bereiken opdat er 1 kan worden uitgezet voor onderhoud. Twee pompen is dan efficiënter dan steeds 1 pomp boven of onder toerental te laten draaien. Een voorbeeld van spelen met de optimale uitrusting om energiezuinig te kunnen draaien. Terugkomend op de vorige vraag kan zodoende ook gestuurd worden op de energiebelasting die er op dat moment is. Hij nodigt hiertoe uit om het bespaarprogramma in te zien dat op dit moment wordt vervaardigd.

De energieopslag is interessant omdat hiermee pas echt kan worden bespaard. Hoe ziet dat eruit en hoeveel wordt hierin bespaard?

De heer **Dekkers** antwoordt dat er op dit moment nog geen energie wordt opgeslagen. Er vindt een verkenning plaats naar het opslaan van waterstof. Een value case hierover wordt in januari 2024 aangeboden aan de VV. Er zijn daarnaast een aantal pilots geïnitieerd. Op dit moment is het nog rendabel om energie terug te leveren maar een test bij de waterzuiveringsinstallatie Bodegraven met zonnepanelen wijst uit dat er op dit moment meer wordt opgewekt dan oorspronkelijk was verwacht. De netbeheerder is echter van mening dat er teveel wordt terug geleverd en daardoor wordt het interessant om te kijken naar energieopslag. Een heel goede manier van energieopslag is op dit moment biogas. De warmtekrachtkoppeling is de manier waarop warmte wordt omgezet in elektriciteit en dat is eigenlijk nu de enige manier van energieopslag die gebruikt wordt.

De VV vraagt naar de mogelijkheden van innovatie en zit daar nog rek in? Er zijn pompen in gemalen en er wordt veel energie gebruikt bij afvalwaterzuiveringsinstallaties en daarbij gaat de vraag wat de verwachting is met betrekking tot energie die gebruikt wordt bij het werk van het waterschap?

Een tweede vraag gaat over het aandeelhouderschap van HVC waarmee de energie die daar wordt opgewekt kan worden toegerekend als energie die door Rijnland zelf wordt opgewekt. Zodra er meer deelnemers in deze gemeenschappelijke regeling komen dan zou het aandelenpakket van Rijnland verwateren. Hoe is dat risico afgedekt?

De heer **Dekkers** antwoordt de eerste vraag met een verwijzing naar heel veel innovatie op energiegebied en innovatie van energie bij pompen en gemalen is redelijk beperkt. Dat is een redelijk uitontwikkelde technologie.

Echte besparing kan bereikt worden door artificial intelligence en de vraag hoe met vermogen kan worden gespeeld. Hoe kan worden gespeeld met afvalwater richting de zuivering? Processturing met behulp van artificial intelligence zou de besparing moeten leveren en niet zozeer de techniek van pompen en zuiveringen. Echte besparing zou kunnen komen van een omslag naar een ander waterzuiveringssysteem. Het voorbeeld van de zonnepanelen in Bodegraven is wél een voorbeeld van besparing doordat de zonnepanelen meer opleveren dan verwacht en de techniek van zonnepanelen gaat nog vooruit.

Wat betreft de tweede vraag over HVC; vorig jaar zijn al een aantal aandeelhouders toegetreden waardoor de energieopwekking voor Rijnland is afgenomen. Dat is heel vervelend. Er was 8% energie bespaard en 10% energie opgewekt. De verwachting is dat er in de komende jaren niet meer aandeelhouders gaan toetreden tenzij nieuwe aandeelhouders ook iets meebrengen.

De VV vraagt of rekening is gehouden met bijvoorbeeld meer droogte of als het waterpeil hoger wordt gehouden minder energie nodig is in de toekomst?

De heer **Dekkers** antwoordt dat het in natte jaren nodig is om meer te pompen. Soms moet ook in droge jaren meer gepompt worden om verzilting weg te spoelen. Vraagstuk is wat belangrijker wordt geacht. Soms wordt energie gebruikt om het watersysteem te spoelen omdat dit altijd zo wordt gedaan. Misschien kan hier coulanter mee worden omgegaan. Een pilot, in een bepaalde zomer, om een polder niet droog te spoelen heeft niet geleid tot meer klachten of chlorideverhogingen. Daarmee is de afweging niet pompen om het pompen belangrijk geworden. Dat is ook de taak van een waterschap en de primaire taak blijft bovenaan staan. Soms schuurt dat.

Discussie naar aanleiding van 3 onderwerpen

2.1. Warmte uit water (aquathermie)

Aquathermie oftewel warmte uit water heeft een temperatuur van 20 graden vanuit de waterzuivering. Hiervan kunnen enkele graden warmte, in de zomer bijvoorbeeld opgehaald worden om te gebruiken in de winter. Zoals gezegd wordt dit nu al gedaan en wordt een bedrijventerrein verwarmd evenals een zwembad en 3000 huishoudens. Er komen echter steeds meer vragen op Rijnland af! Het standpunt is om hiervoor marktconforme tarieven te vragen, geen winsten maar ook geen verliezen. De bouwkosten ten behoeve van de leverancier, bijvoorbeeld Vattenfall, zijn voor de energieleverancier. Dat levert vragen op als ‘hoe diep moeten we gaan?’ of ‘hoeveel graden mogen we eruit halen?’ of ‘mogen we in deze watergang zitten?’ en ‘kunt het gemaal wat harder laten pompen?’ of ‘wat is het totale warmtegebied?’ en ‘hoeveel zekerheid is er dat dit een aantal jaren kan worden afgenomen?’

Deze vragen kan Rijnland nu nog aan. Maar de vraag die daarbij rijst is ‘moet de markt op worden gegaan en kan warmte gehaald worden?’. Dat betekent dat er meer werk op Rijnland afkomt. Daartegenover staat dat een mooie bijdrage wordt geleverd aan de maatschappij. Hoe ziet de VV dat?

De VV vindt het een boeiende vraag. In de vorige bestuurstermijn werd dit gepresenteerd als iets dat ‘gewoon’ zou worden ontwikkeld. Alvorens antwoord te kunnen geven op deze vraag is de wedervraag of er een kader kan worden gepresenteerd omtrent het eigenaarschap. Van wie is de warmte? Van wie is de kou? Mag iedereen warmte er zomaar uithalen? Wordt er verkocht of verhuurd?

De heer **Dekkers** antwoordt dat de warmte in Rijnlandse leidingen wettelijk gezien eigendom van Rijnland is. De warmte in de zuivering is daarmee van Rijnland. Warmte in het oppervlaktewater is van niemand. Rijnland beheert het oppervlaktewater slechts. Evenals de lucht van niemand is. Als iemand warmte wil komen halen dan moet Rijnland daarvoor een vergunning afgeven. Warmte is een schaars recht en daar moet, als overheid, zorgvuldig mee worden omgegaan. Reden waarom meerdere partijen een kans moet worden geboden. De capaciteit van warmte in het oppervlaktewater is meer dan genoeg. Als heel Alphen aan den Rijn, Gouda en Leiden warmte uit de Oude Rijn zou willen onttrekken dan is er nog warmte over.

Dat geldt niet voor zuiveringen. De heer Dekkers werkt nu aan de zuiveringsinstallatie in Leiden-Noord en als daarvan 20% warmte zou gaan naar Vattenfall voor een (nieuw) project in Oegstgeest – Poelgeest dan is 80% over. Hoe gaat dit aangepakt worden? Het voornemen van Rijnland is om deze warmte te leveren voor de wijk Oegstgeest – Poelgeest en alle partijen mogen daarop reageren doordat dit openbaar wordt gemaakt. Uiteindelijk beslist de gemeente wie de warmte krijgt. En in geval er een dispuut ontstaat tussen twee gemeenten dan wordt de keuze voorgelegd aan de VV. Dit is een voorbeeld vanuit het wettelijk kader en het schaars rechtbeleid dat landelijk geldt.

Geld verdienen kan alleen door een hoogwaardige levering van 70 graden. Laagwaardige levering kent een marktconform tarief van bijna nul.

De VV vraagt naar de gevolgen voor onderwaterleven bij massale toepassing.

De heer **Schouffoer** reageert met het voorbeeld van de heer Dekkers over warmte uit de Oude Rijn. Warmte onttrekken zonder dat de ecologie daar last van heeft is inmiddels redelijk ontwikkeld en dat wordt ook gemonitord. Uitgangspunten zijn dat in de natuur het water ook af en toe kouder is. Zoals de paringstijd van vissen die start bij het bereiken van een bepaalde temperatuur van het water. Met die variabelen is rekening gehouden. Er zijn landelijke normen die Rijnland kan betrekken in de verlening van vergunningen.

De vervolgvraag van de VV is of sprake is van gesloten systemen of zijn er ook open systemen?

De heer **Schouffoer** antwoordt dat meestal sprake is van gesloten systemen.

De heer **Dekkers** noemt hierbij een voorbeeld van nieuwbouw; een bouwer vindt het fijn om bodemwarmte toe te passen in de bouw. Per woning wordt dan een gat geprikt in de doorlatende lagen in de bodem en bij 100 woningen gaat het om 100 gaten die geprikt moeten worden. Rijnland is hier niet blij mee omdat dit voor onrust zorgt in de bodem en het effect hiervan is nu niet duidelijk. Overigens heeft het kantoorpand van Rijnland een van de eerste warmtekaderopslaginstallaties van Nederland.

De heer **Schouffoer** vult aan dat het prettig is dat relatief voorspelbaar is waar partijen warmte nodig hebben. Het is rendabel als de warmte niet over heel lange afstanden vervoerd hoeft te worden. In een nieuwbouwwijk zal de warmte worden gebruikt door een partij die in staat is om dat in de woningen te brengen. Rijnland volgt de onlangs ingediende Warmtewet die niet controversieel is, zo heeft hij begrepen. De gemeente heeft daarin een regietaak. Dat neemt niet weg dat Rijnland vergunning moet verlenen in alle gevallen dat warmte uit oppervlaktewater moet komen.

De VV refereert aan Shell die ruim een jaar geleden bij Noordwijk onderzocht of zij bij waterlagen konden komen in het kader van de aanstaande Warmtewet. Shell zal daarmee doorgaan. Zij zouden afnemer kunnen zijn of worden; Rijnland heeft de betreffende bodemlagen en Shell heeft de exploitatiemogelijkheden.

De heer **Dekkers** geeft aan dat dit initiatief bekend is. Shell heeft dit gedaan met Firan. Firan is de infra-afplitsing van netbeheerder Liander. Vaak krijgt zo’n grote bron heel veel warmte die ten dienste kan staan van veel woonwijken. Zo is er de Warmtelink die levert warmte vanuit Rotterdam richting Den Haag en komt mogelijk ook richting Leiden. Binnen zo’n lokaal netwerk komt een lus uit in een bepaalde wijk dat water gebruikt kan worden als buffer of als back-up systeem. Rijnland is in gesprek of dit wellicht een rol kan gaan spelen. Het is dan ook zeker te verwachten dat grote veranderingen een rol gaan spelen in de komende periode.

De VV is benieuwd of ook private partijen betrokken zijn. Gemeenten zijn al genoemd maar met wie wordt gesproken? Overheden? Maatschappelijke organisaties?

De heer **Dekkers** antwoordt dat het grotendeels gaat om overheden, veelal gemeenten. Gemeenten zijn feitelijk de regisseur van de warmtetransitie en zij bepalen welke wijk op welke wijze van het gas afgaat. Met hen vinden dan ook de meeste gesprekken plaats. Hoe het nu gaat is dat de gemeente een aanbesteding uitschrijft waarop marktpartijen kunnen inschrijven. Vattenfall is al genoemd en soms is het al bestaand net van Vattenfall. Het kan ook zijn dat gesproken wordt met woningcorporaties die gesteund worden door gemeenten. Ook burgerinitiatieven die gesteund worden door gemeenten. Rijnland volgt het bevoegd gezag hiervoor.

Vervolgens wordt gevraagd of iedereen een aanvraag mag indienen?

De heer **Dekkers** antwoordt dat dat het geval is. Er zijn locaties aan de Ringvaart waarin 1 persoon het water wil gebruiken voor warmte. Dat kan worden toegestaan indien het niet nadelig is voor dijken doordat er in de dijk geprikt moet worden.

De VV begrijpt dat Rijnland vergunningverlener is en blijft. Daarbij geven aanvragen druk op de organisatie. Is er een regulering of een wettelijk kader waarin nu de prijs van een vergunning wordt bepaald? Of is dat afhankelijk van complexiteit? Met andere woorden; kan daar op enig moment iets in worden gedaan omdat het te belastend is voor de organisatie?

De heer **Dekkers** antwoordt dat de aanvrager moet aantonen dat er geen significante nadelen zijn voor het oppervlaktewater. De bewijslast daarvoor ligt bij de initiatiefnemer. Rijnland doet geen onderzoek naar ecologische effecten maar toetst dit wel. Bij hem is niet bekend of er aan de prijs iets kan of mag worden gedaan.

2.2. Energiebeschikbaarheid, -betaalbaarheid en -betrouwbaarheid

De heer **Dekkers** refereert aan de toenemende belasting van het energienet. Rijnland zou hier een bijdrage aan kunnen leveren. Eerder gaf hij aan dat de gemalen gestuurd kunnen worden op het moment dat er energie voorradig is. Het net kan daarmee belast of ontlast worden. Soms kan een dag tevoren worden geconstateerd dat het gaat regenen in Duitsland en daarmee wateraanvoer mag worden verwacht. In zulke situaties kan voorgemaald worden; het waterpeil enigszins omlaag brengen om het toekomstige water te kunnen opvangen. Zodoende kan er gespeeld worden met energie en daarmee wordt het net geholpen. De vraag in dit kader is 'hoever gaat Rijnland hierin?' Wat is nodig voor de eigen bedrijfsvoering en binnen welke bandbreedte kan heet waterpeil gestuurd worden? Waterzuiveringen kunnen op afstand worden opgeschakeld of afgeschakeld. De netbeheerder zou dit eventueel willen doen voor Rijnland. Zodoende kunnen zij de waterzuivering bijvoorbeeld 2 minuten uitzetten om het net te ontlasten. Dit kan geld opleveren. De consequentie is dat Rijnland laat inbreken op het primaire proces.

De VV benoemt een bron in dit gebied, historische molens, die nog draaien om aan een bepaald aantal uren te komen. Alleen de molenviergang doet officieel mee in het waterbeheer. De overige molens, naast de molenviergang, draaien zonder energie en zouden mee kunnen doen in het bemalen.

De heer **Dekkers** vindt de suggestie waardevol en neemt het mee.

De VV vraagt naar de visie op waterberging; hoeveel waterberging is er nu en hoeveel wil Rijnland in de toekomst hebben? De innovatie die eerder vandaag werd getoond biedt beslist mogelijkheden en het antwoord op de vraag over de molens is misschien hoeveel waterberging in de toekomst nodig zou zijn.

De heer **Schouffoer** meent dat dit een interessante gedachte is. Hij wil dit vertalen naar materie; stel dat de Driemanspolder en Haarlemmermeer volgelopen zijn, dan zou een besluit kunnen zijn om deze alleen in het weekend leeg te pompen. Alternatief is te wachten met leegpompen tot er een energieoverschot is en waar de netbeheerder geld wil betalen om elektrische apparaten aan te zetten. Dit betreft beleidskeuzes in het waterbeheer als primaire taak.

De VV ziet in de klimaatveranderingen die verwacht worden een mogelijke noodzaak om lokaal kleinere waterbergingen te realiseren.

De heer **Schouffoer** meent dat het goed is om dit op een ander moment verdiepend te bespreken.

Mevrouw **Verkleij-Lemmers** voegt toe dat dit raakt aan de klimaatbestendige inrichting van bebouwd gebied. Zij komt daar later nog op terug in het kader van water bodemsturend. Het is de verantwoordelijkheid van gemeenten en hoe zij het openbaar gebied willen inrichten in relatie tot hoeveel water Rijnland kan ontvangen.

De VV begrijpt dat er later dit jaar nieuwe klimaatscenario's van het KNMI worden uitgegeven en zou hier graag breder naar willen kijken, ook al vanwege de toekomstvisie.

De heer **Dekkers** antwoordt dat het de bedoeling is de VV te consulteren in toekomstbestendig waterbeheer waarin de klimaatscenario's meegenomen worden.

De heer **Schouffoer** wil nog toelichten dat er ongeveer 2 jaren geleden een kentering is opgetreden in het waterschapsdenken over energie en energieneutraliteit; met het uitbreken van de oorlog in Oekraïne is gebleken dat de commodity elektriciteit niet meer zo vanzelfsprekend is en altijd en overal leverbaar is tegen dezelfde prijs. De energieprijzen, maar ook de gasprijzen, zijn gestegen door allerlei ontwikkelingen en Rijnland is een grote stroomgebruiker in de regio. Het is voor Rijnland heel vervelend wanneer het hierdoor gedwongen wordt de prijzen te verhogen. Dat betekent dat het lucratief is, wanneer energie zelf opgewekt en opgeslagen kan worden, om de lasten laag te houden. Het betekent daarnaast dat er energie voorhanden is op momenten dat het echt nodig is. Dan wil iedereen uiteraard dat installaties werken. De leveringszekerheid is daarmee ook een belangrijk issue geworden. In het coalitieakkoord is afgesproken het programma zo in te richten dat tegemoet gekomen wordt aan beschikbaarheid, betaalbaarheid en betrouwbaarheid. Belangrijk is te onderzoeken welke handelingsperspectieven waterschappen hebben om de eigen service te kunnen blijven leveren. De focus verschuift daarmee naar energiemangement.

De VV ziet leveringszekerheid als interessant thema. Dat is ook van belang op een moment dat 4 dagen lang de stroom uitvalt in de hele Randstad. Alleen al daarom is het belangrijk om hier over na te denken. Wat is het gevolg van een waterzuiveringsinstallatie die zonder stroom zit? En wat zijn de risico's van een gemaal zonder stroom? Dit zijn kwesties die vallen onder leveringszekerheid en waarvoor noodvoorzieningen nodig zijn om de kerntaken zoveel als mogelijk is te kunnen blijven uitvoeren.

De heer **Dekkers** refereert aan het eerdere voorbeeld van gemaal Leeghwater dat op diesel loopt en wat best fijn is. En dat is in het bijzonder fijn vanwege de leveringszekerheid.

De VV verwacht eigenlijk van de organisatie / Rijnland dat zij dit spel scherp spelen. Het gaat om publiek geld dat uitgegeven wordt. Als op een slimme manier geld bespaard kan worden dan zal dit moeten worden meegenomen. En verwacht wordt dat de organisatie hiervoor competent wordt gemaakt indien dat nu nog niet het geval is. Ten tweede zal bij de uitgifte van vergunningen wel nagedacht moeten worden of daarmee het energievraagstuk kan worden opgelost. En dat het niet gaat om een nieuw verdienmodel voor de energiehandelaren in Nederland.

Voorts vindt de VV het interessant dat geen leges geheven worden en de – algemene – vraag is of dit eens geagendeerd kan worden?

Mevrouw **Verkleij-Lemmers** duidt op een dienst die aan de inwoners wordt geleverd. Er worden geen leges geheven.

De heer **Schouffoer** neemt de vraag mee. Vroeger zijn leges geheven maar er is een beperking ten aanzien van de hoogte ervan en de heffing is omslachtig en kent hoge administratieve lasten.

2.3. Zonnepanelen op dijken en oppervlaktewater

De heer **Dekkers** toont een waterberging in Boskoop van 2 hectare wat vroeger een boomkwekerij was. Hier is een waterberging gecreëerd die hard nodig was in deze regio. De ondernemer heeft hier zonnepanelen opgelegd. Dat mag. Formeel vallen zonnepanelen onder zorgplicht. Deze waterberging wordt gemonitord om te zien wat het doet, bijvoorbeeld voor de waterkwaliteit. Maar in principe mogen zonnepanelen op water worden geplaatst en dat vereist voor Rijnland zorgplicht. Gemeenten gaan over de inrichting en het esthetisch aspect. Wat vindt de VV hiervan?

Gezegd wordt dat het op 'eigen' water minder bezwaarlijk is. Waar het gaat over grote waterlichamen dan is er invloed op het onderwaterleven. Wat is de invloed en wordt dit meegenomen in de vergunningsaanvraag?

De heer **Dekkers** antwoordt dat dat ook de betekenis is van zorgplicht. De initiatiefnemer moet aantonen dat er geen directe invloed is voor de ecologie. Rijnland toetst dat. Maar in principe is er geen beleidsregel die het kan tegenhouden.

De heer **Schouffoer** vult hierop aan – als theoretisch voorbeeld – dat een Vereniging van Eigenaren van een plas in Reeuwijk een plas wil volleggen met zonnepanelen. Dan kan een vergunningaanvraag bij Rijnland komen hoe Rijnland hier naar kijkt. Ter geruststelling zegt hij dat de Provincie erg terughoudend is in het toestaan van zonnepanelen op water. Maar ook op land. Op huizen zijn zij minder terughoudend. Rijnland toetst aanvragen op de beheerdoelstellingen en de doelstellingen met betrekking tot waterkwaliteit. Daarbij zou onderscheid gemaakt kunnen worden tussen niet toestaan op KAW-lichamen en op andere lichamen zoals water wel goedkeuring. Maar de gemeente kan in zo'n geval ook weigeren aangezien het bijvoorbeeld recreatieve doeleinden in zo'n plas zou beperken.

De heer **Dekkers** licht desgevraagd toe dat het in het specifieke voorbeeld dat getoond wordt gaat om een waterbassin. Het gaat om een waterbuffer dat voornamelijk gevuld is met regenwater en kan vollopen of leeglopen. In alle andere gevallen zal Rijnland erbij moeten kunnen voor bijvoorbeeld baggerwerkzaamheden. In geval het een drijvend object betreft, dan kan dat verplaatst worden en kunnen werkzaamheden uitgevoerd worden. Wat betreft dijken zijn er aanvragen geweest, vaak betrof het dijken die niet van Rijnland waren. Momenteel is het antwoord "nee, tenzij wordt aangetoond dat het geen nadelige gevolgen heeft voor die bepaalde kering". Het is daarnaast afhankelijk welke normering die bepaalde kering heeft. De Ringvaart is een belangrijke kering en daarop wordt niet toegestaan. Als een zogenoemde peilkering bedoeld wordt – scheiding tussen 2 afzonderlijke vlakken – kan Rijnland het gemakkelijker toestaan. Daarbij wordt ook de erosiebestendigheid overwogen. De verwachting is dat in de komende tijd vaker dergelijke aanvragen zullen worden ingediend.

De heer **Schouffoer** verwijst naar 2 pilots die uitgevoerd zijn bij andere waterschappen; een van de pilots is voortijdig afgebroken omdat zonnepanelen op dijken licht wegnam en daar de vegetatie van te lijden had en er een risico ontstond van schade aan de dijk bij overspoeling. Het zal daarom voor initiatiefnemers erg lastig zijn om aan te tonen dat de veiligheid niet wordt geschaad. Die aantoonbaarheid is er, in de wetenschap van de terughoudendheid van provincie en gemeenten.

De VV noemt het windpark dat gesitueerd is voor Noordwijk – Katwijk waarvan veel molens stilstaan. Dat park is niet bedoeld voor huishoudens maar is bedoeld voor de industrie. Het park is gekocht door BASF en de energie gaat naar Antwerpen. Maar het ligt 'naast de deur' en er moet zoveel veranderen dat het de vraag legitimeert hoe nodig het is om overal windparken, windmolens of zonnepanelen te plaatsen. Of vraagt dit om slimmer te redeneren door te kijken wat hier wordt opgewekt en dat te gebruiken? Overigens staat het windpark al 3 maanden stil en hiervoor is een miljard euro subsidie verleend. De gemeente Leiden bijvoorbeeld vindt het niet goed dat zonnepanelen op daken geplaatst worden van een monumentaal pand. Maar in het kader van de regionale energietransitie moeten in Noordwijk en Katwijk nog meer windmolens komen! Omdat Rijnland een grote speler is wordt ervoor gepleit eerst daar eens naar te kijken voordat plannen worden gemaakt. Het is ook belangrijk om het Hollands landschap te bewaren. Maar als de regionale energietransitie doorgaat dan zullen 13 gemeenten rondom Leiden voor de eigen energie gaan zorgen en dat betekent in de meeste gevallen windmolens van 120 meter hoog.

De her **Dekkers** merkt op dat Rijnland alleen gaat over de energieopwekking op eigen terreinen. Daartoe zijn terreinen gekozen die niet in Natura 2000-gebieden liggen en ver van woningen vandaan liggen. Waterzuiveringsinstallaties staan al in een industriële omgeving. Daar is bewust voor gekozen. Wat er verder in de regio gebeurt is geen verantwoordelijkheid van Rijnland. Als belangenbehartiger neemt Rijnland deel aan de Regionale Energie Strategie (RES) maar uiteindelijk gaan gemeenten samen met de Provincie over ruimtelijke ordening.

De VV reageert: Rijnland gaat er misschien niet over maar als Rijnland op enig moment vergunning moet verlenen dan gaat Rijnland er wel over. Dan is het zeker belangrijk om als Rijnland een visie te ontwikkelen op datgene wat wel of niet wordt toegestaan. Ook al met het oog op landschapontwikkeling. Dat mag dan wel

niet de verantwoordelijkheid van Rijnland zijn, maar hierdoor ‘verrommelt’ het landschap omdat iedereen zegt dat zij er niet van zijn. Als Rijnland vergunningen verleent dan zal dit breder moeten worden getrokken, desgewenst met de overlegpartners, om daar op een goede manier mee om te gaan.

De heer **Schouffoer** reageert hier bestuurlijk op. Rijnland praat mee binnen de Regionale Energie Strategieën en doet dat vanuit de eigen bevoegdheid. In een discussie over zonnepanelen op dijken of water dan wordt naar voren gebracht wat Rijnland daarvan vindt. De provincie heeft een zorgplicht met betrekking tot het landschap. Zij staan zeker niet overal alles toe. Dat heeft hij meermalen aangegeven. Provincie Zuid-Holland maar zeker ook Noord-Holland zijn beiden zeer streng, zodanig streng zelfs dat Rijnland een vierde windmolen wilde plaatsen op een plaats waar er al drie stonden en dit werd geweigerd door de Provincie Noord-Holland. Dat is nu niet meer zo aan de orde maar het zou gemakkelijk zijn dat Rijnland op eigen terrein eigen energie zou kunnen opwekken naast de nationale opgave. Deze plekken zouden benut moeten worden en indien er een aanvraag voor zou worden ontvangen dan zal zeker ook gekeken worden of dit niet door Rijnland zelf gerealiseerd zou moeten worden. Zo zit Rijnland in het spel en het spreekt voor zich dat ook gekeken wordt naar de continuïteit van de eigen bedrijfsvoering. Stel dat er een plaats wordt aangewezen en Rijnland zou op diezelfde plek juist de zuivering willen uitbreiden dan werkt Rijnland niet mee. Voorop staat de eigen, primaire taakuitvoering.

De VV reageert op de opmerking ‘zo zit Rijnland in het spel’ maar de VV krijgt vragen voorgelegd waaruit blijkt dat het spel nog voor een belangrijk deel bepaald kan worden. Die ruimte wil de VV dan ook graag houden.

De heer **Schouffoer** antwoordt dat die ruimte er is. De waterschappen zijn (mede)verantwoordelijk voor het vaststellen van de Regionale Energie Strategieën (RES-sen) waarover de VV zal worden geraadpleegd.

De VV wil het vraagstuk breder trekken. De Noordzee wordt de komende jaren helemaal vol gezet met windmolens. Allemaal ecologisch verantwoord en daarvandaan kan een enorme hoeveelheid energie komen. Is er een mogelijkheid om daar op te vertrouwen en daar de energie vandaan te halen in plaats van zelf energie op te wekken dat relatief duur en relatief moeizaam is en ook nog eens relatief veel regelwerk eromheen kent. Er zijn vast partijen die dat beter kunnen dan Rijnland. Mogelijk kan Rijnland beter afnemer zijn. Een ander VV-lid meent dat de windmolens op de Noordzee lang niet voldoende energie genereren om de behoefte te dekken. Daarom is het ook van Rijnland de verantwoordelijkheid om op een goede manier duurzame energie op te wekken. Gehuldigd worden de uitgangspunten zoals het leggen van de prioriteit bij de kerntaken.

De heer **Schouffoer** stelt nogmaals dat de waterschappen meedoen in de landelijke discussie over energie en Rijnland doet mee in de discussie in de regio. Rijnland doet graag mee in de energietransitie om deze maatschappelijk gezien en tegen lage kosten te kunnen realiseren. Rijnland wil aquathermie faciliteren. Bij alle initiatieven staat de eigen taak en de eigen bedrijfsvoering voorop. Het eigen belang komt vanwege eigen energie opwekken op de eigen terreinen.

Er wordt kort gepauzeerd.

3. Rijnland circulair terugblik en vooruitblik

De heer **Knapp** geeft een toelichting over circulair en klimaatneutraliteit. Hij verzoekt de VV eventuele vragen te willen toespitsen op zaken die nodig zijn om een mening te kunnen vormen. Ongetwijfeld zijn daarin ook politieke meningen aan de orde, maar hij adviseert deze nu terzijde te schuiven. Het gaat om een beeldvormende sessie wat betreft Rijnland Circulair en klimaatneutraliteit. Er komen nog voldoende momenten om met elkaar inhoudelijk over beide onderwerpen te spreken.

Kaders en uitgangspunten geven uitvoering aan de klimaatambities en de ambities wat betreft circulair. De Rijksoverheid heeft zich gecommitteerd aan de Sustainable Development Goals (SDG's) en het Klimaatverdrag van Parijs (2015). Dat betekent dat in 2030 voor 50% minder primaire grondstoffen mogen worden gebruikt en in 2050 wordt geprobeerd volledig circulair te zijn.

Dat is ook door Rijnland overgenomen en de vastgestelde definitie van de VV is:

een circulair Rijnland levert een positieve bijdrage aan het milieu door de kringlopen van water, energie en grondstoffen te sluiten.

Het sluiten van de kringloop van energie is een levendig debat geworden. Natuurkundigen stellen dat dit niet mogelijk is, maar het eerste deel van deze bijeenkomst liet zien dat Rijnland energieneutraliteit nastreeft. Dat betekent het streven naar energieneutraliteit in 2030 voor Rijnland. Daarnaast wordt gestreefd naar een CO₂-reductie van 49% en dat voor 50% primaire grondstoffen worden gebruikt.

Voor 2050 betekent het dat Rijnland voor dezelfde onderdelen voor 100% zelfvoorzienend is. Het coalitieakkoord zegt hierover dat het streven is in 2035 klimaatneutraal te zijn en in 2050 moet Rijnland volledig circulair zijn. Dit is conform de lijn van de Unie van Waterschappen, als koepelorganisatie, en dit is vastgesteld in de vorige bestuursperiode.

Deze doelen worden bereikt door de meest doeltreffende en kosteneffectieve maatregelen in te zetten op basis van beproefde concepten. In deze bestuursperiode kan dan ook een intensivering van de investeringen in circulair verwacht worden. Dat zal gebeuren op basis van een aantal business cases, die in de vorige periode zijn uitgevoerd om de mogelijkheden nader te bekijken. Het is dan ook in deze bestuursperiode dat middelen worden gealloceerd om de ambities waar te kunnen maken. Daartoe zal, in samenwerking met de VV, een afwegingskader samengesteld worden waarin criteria worden opgenomen, bedoeld om stappen te zetten naar klimaatneutraliteit en circulair en om hier op een efficiënte en doeltreffende manier naartoe te werken. En uiteraard, zoals de VV gewend is, wordt daar vervolgens over gerapporteerd.

De heer **Van Ooijen** verzorgt een korte presentatie. Circulair en duurzaam zijn heel brede begrippen. Hij wil hier een aantal onderwerpen belichten. Het eerste onderwerp betreft grondstoffen; grondstoffengebruik en grondstoffen terugwinnen. Beton is het meest gebruikte bouw materiaal en beton is niet circulair. Daarom zal een manier gevonden moeten worden om dat circulair te doen. Daarnaast zijn er 3 grote grondstofbronnen; het zuiveringsslib, de bagger en het water zelf. Water klinkt misschien raar, maar het vieze water wat binnenkomt bij de zuiveringen wordt schoongemaakt en dan is het weer een bron. Op dit moment gaat dat terug in het oppervlaktewater dat nodig is om verdroging en/of verzilting tegen te gaan. Maar dit kan ook op een andere manier gebruikt worden.

Klimaatneutraliteit is breder dan energieneutraliteit. De manier waarop energieneutraliteit wordt nagestreefd helpt om klimaatneutraal te zijn (of te worden). Daarnaast gaat een heel groot deel over andere broeikasgassen en specifiek over methaan en lachgas. Deze komen voor het overgrote deel vanuit de zuiveringen. Er zal dus iets gedaan moeten worden aan de emissie vanuit de zuiveringen bij het werken naar klimaatneutraliteit. Dat kan op dit moment nog niet en dat betekent dat hier de komende jaren nog veel onderzoek naar zal plaatsvinden. Innovaties zijn nodig om daar stappen in te kunnen zetten, wat nodig is om klimaatneutraal te worden.

Tenslotte, en dat is een klein onderdeel, het transport. Het gebruik van auto's en (graaf)machines vindt nog plaats met diesel en andere niet-schone materialen en als dat schoner kan, wordt ook daarin een stap gezet. Ter illustratie enkele voorbeelden; biogas kan Rijnland zelf terugwinnen. Dat gebeurt al op 4 locaties en de VV heeft zelf besloten om het biogas in Haarlem Waarderpolder in de toekomst niet meer te gebruiken, maar om daarvan groengas te maken met een gespecialiseerde partij. Water is ook al genoemd als grondstof. In de discussie rondom Haarlem Waarderpolder is al vaker gesproken over het terugwinnen van grondstoffen. Cellulose is daarvan een voorbeeld en daartoe is niet besloten door de VV. Grondstoffen terugwinnen uit zuiveringsslib is lastig, omdat het slib op dit moment nog afval is en een afvalstatus heeft. In Den Haag wordt hard gewerkt om die afvalstatus eraf te halen opdat het kan worden gebruikt. De afvalstatus betekent dat er weinig markt is, hoewel er in theorie meer markt is. Die afvalstatus houdt een en ander 'gevangen', maar hierin zit beweging en over een aantal jaren zullen een aantal stoffen geen afvalstatus meer hebben. Zuiveringen zijn de grootste bron van broeikasgassen. Op de korte termijn is het vooral haalbaar om emissieloos te werken. In de Langeraarse Plassen is al emissieloos gebaggerd, er is een emissieloos baggerproject in aanbesteding, er zijn partijen die dit al kunnen. En er kan iets mee worden gedaan in een aanbesteding door middel van EMVI-eisen. Als een opdrachtgever de vraag niet stelt, dan gebeurt het ook niet. Stappen kunnen daardoor worden gezet door opdrachtgevers opdat marktpartijen hierin gaan investeren en er zodoende uitvoering aan gaan geven.

Een ander voorbeeld is circulair ontwerpen. Standaard is om van beton te bouwen, maar de uitdaging is om met een ander type materialen te ontwerpen die gemakkelijker afbreekbaar zijn. In dit kader meldt hij dat Rijnland aangesloten is bij waterschap Limburg (samen met andere waterschappen) die Verdygo ontwikkeld hebben. Dit is een modulaire bouwwijze van zuiveringsinstallaties. Gestandaardiseerd en afbreekbaar en vervanging is eenvoudig door een module eruit te hijsen en een nieuwe module erin te hijsen. Rijnland staat op

het punt om daarbij aan te sluiten. De ontwikkeling om modulair te bouwen helpt in de verduurzaming. Er moet dus nagedacht worden over modulair bouwen, via bijvoorbeeld houtskeletbouw en door te werken met een sedumdak. Maar dit begint altijd bij het ontwerp. Het idee is dat als het niet anders kan dan wordt het uitgevoerd met de gedachte om het aan de achterkant te kunnen hergebruiken.

Hij licht toe dat het BOB-proces Rijnland Circulair en klimaatneutraal gepland staat. De echte beeldvorming start begin 2024, wanneer de conclusies van 15 value cases gepresenteerd worden. Dat gaat over een aantal onderwerpen die destijds geïdentificeerd zijn als grote stappen, die gezet moeten worden om circulair te zijn. Richting het voorjaar 2024 zal de VV in gesprek gaan wat betreft opinies ('wat vindt de VV hiervan?'). Het doel is medio 2024 het vaststellen van een actieplan en de financiële consequenties van een actieplan door de VV. Op dit moment worden de uitkomsten van de laatste value cases verwerkt en opgesteld. Deze zijn tegen het einde van 2023 gereed en zijn om die reden gepland voor een beeldvormende sessie in januari. Om de komende gesprekken goed te doen zijn de uitkomsten van de value cases nodig. Daarnaast leeft de behoefte om van de VV te horen wat zij als belangrijk zien. Welke uitkomsten zijn waardevol? Met deze vraag wil hij dan ook afsluiten.

De VV vraagt of er een mogelijkheid is om circulair te begroten om maatschappelijke waarde versus financiële waarde te creëren.

De heer **Van Ooijen** zou hier dieper op in willen gaan. De heer **Knapp** stelt voor deze vraag door te geleiden naar hoogheemraad De Vries.

De heer **Van Ooijen** noemde energieneutraal als onderdeel van klimaatneutraal; een BOB-proces is prettig in het werken richting een visie en vervolgens een beleidsstuk over Rijnland Circulair. De oproep is dan ook om dit steeds integraal te kunnen blijven bezien en beoordelen. Om bijvoorbeeld een visie op energieneutraal niet als los stuk te bezien, maar als onderdeel van klimaatneutraal. Daarom de oproep om scherp te blijven houden op integraliteit in de ontwikkeling van visie.

De heer **Knapp** vindt dit een terechte oproep. Ondanks dat soms enige focus nodig is om enkele doelen te behalen, maar het is altijd nodig om het integrale beeld voor ogen te houden.

De heer **Van Ooijen** voegt hieraan toe dat de organisatie zich ten doel stelt om deze onderwerpen zo snel mogelijk onderdeel van het gewone werk te maken. Over een jaar of twee zullen we niet meer hoeven te spreken over 'doelen'; dan is het onderdeel van het werk.

De VV hoort graag meer over de omgang met concurrentie wat betreft biogas en grondstoffen voor materialen. Veel ondernemers zijn bezig om mooie kunststoffen te maken uit slib, uit afvalwater of andere restanten. Deze ondernemers ervaren enorm veel concurrentie door de stimuleringsregelingen voor biogas. Mogelijk kan de inzet van Rijnland beter op bio kunststoffen worden toegespitst. Dit past beter in het denken in zuiver circulaire termen, omdat bio kunststoffen gerecycled kunnen worden door alle fosfaten en nuttige stoffen eruit te verwijderen. Een beperkte hoeveelheid biogas blijft altijd nuttig, maar de VV denkt aan een radicalere denktrant in lijn met datgene waar veel ondernemers op dit moment mee bezig zijn.

De heer **Van Ooijen** antwoordt dat dit juist een onderwerp is waar de VV een visie op moet ontwikkelen. Wat betreft Haarlem Waarderpolder is hierover binnen Rijnland nagedacht. Koolstof gerelateerde grondstoffen kunnen nu nog niet teruggewonnen en vermarkt worden. Daarom wordt voorlopig op biogas ingezet als beste alternatief, maar dat zou in de toekomst anders kunnen zijn en daar zal de VV over moeten nadenken.

De VV zou graag informatie willen ontvangen over de omgang hiermee door andere waterschappen. Maar ook samenwerking op circulair gebied kan interessant zijn. Op die manier kan ook afzet gestimuleerd worden. Deze discussie is ook gevoerd over cellulose waaraan andere waterschappen meedoen. Voor toekomstige keuzes is het fijn om hier inzicht in te hebben opdat nagedacht kan worden hoe waterschappen op elkaar kunnen aansluiten en meerwaarde kunnen creëren.

De heer **Van Ooijen** is het hiermee eens. Hij stelt dat er uiteraard wordt samengewerkt; alle waterschappen zijn aangesloten bij een energiefabriek en een grondstoffenfabriek. Er is een gespecialiseerde partij in de arm genomen, juist om het te vermarkten. Er gebeurt al heel veel. Dat neemt niet weg dat het verstandig is in het BOB-proces voorbeelden van anderen te laten zien.

De VV pleit ervoor zoveel mogelijk initiatieven te faciliteren. Het woord 'integraal' is heel vaak het woord om mooie kleine initiatieven de nek om te draaien. En dat zou jammer zijn omdat in deze fase nog heel veel ontdekt moet worden. De VV heeft mooie dingen gezien, zogenoemde startups, die moeten worden aangemoedigd omdat er nog veel te ontdekken is.

De VV vraagt of Rijnland betrokken is in de keten(s) van organische reststromen. Dit betreft een doorbraakproject dat gefinancierd wordt door de Provincie Zuid-Holland waarin van bermgras en slootmateriaal nieuwe beschoeiing (palen) worden gemaakt. Kijkt Rijnland ook of op bruggen andere materialen kunnen worden gebruikt zoals hout? Daarnaast is er een drukker die bermgraspapier maakt, dat door verschillende overheden gebruikt wordt. Rijnland gebruikt nog gewoon papier en de vraag is of er interesse is om dit bermgraspapier te gaan gebruiken.

De heer **Van Ooijen** antwoordt bevestigend op de vraag of Rijnland betrokken is bij de keten van organische reststromen. Het voorbeeld van de drukker en het bermgraspapier kent hij niet. Voor elk nieuw initiatief staat hij echter open. Hij roept de VV op om interessante initiatieven te melden.

De VV wil dan tevens een pleidooi houden voor kleine grondstoffenstromen, zoals PFAS. Er moet aandacht zijn voor deze zeer zorgwekkende stoffen zoals het dan heet. Hoe verhoudt dat zich tot de lozingseisen? Oftewel hoe kunnen dergelijke stoffen verminderd worden?

De VV concludeert dat er niet één van die 15 concrete casussen over beton gaat, maar aangegeven werd dat 90% over beton gaat. Het pleidooi is meerdere innovaties in januari te gaan bespreken opdat dit nader bekeken en erover nagedacht kan worden.

De heer **Van Ooijen** antwoordt dat dit kan en dat meerdere casussen bekeken kunnen worden.

De heer **Knapp** constateert dat er geen verdere vragen zijn en dankt de VV voor de meegegeven gedachten en suggesties en rondt de bespreking af.